

Gombocz Zoltán mellszobra előtt

Amikor Gombocz Zoltán mellszobrának az ELTE központi épületének aulájában történő elhelyezésére az Eötvös Collegium tagjainak ma még élő legidősebb nemzedéke képviselőjében javaslatot tettünk, arra hivatkoztunk, hogy Gombocz kora legjelentősebb személyiségeinek, így Teleki Pálnak, a tudósnak és miniszterelnöknek a megítélése szerint is „a magyar tudományosság egyik legnagyobb erője, egyik legnagyobb egyénisége” volt. Gombocznak ez a halálakor, 1935-ben megfogalmazott értékelése később sem változott. A MTA másfél évszázados jubileuma alkalmából Kosáry Domokos négy évtized távlatából visszatekintve is csak azt állapíthatta meg, hogy „Gombocz nemcsak a magyar nyelvtudománynak, hanem az egész akkori hazai tudományosságnak is kétségtelenül egyik legkiemelkedőbb személyisége volt”.

Gombocz jelentősége a magyar tudományosság történetében legvilágosabban akkor mutatkozik meg, ha munkásságát történeti hatásában vizsgáljuk. Tudományos kutatásainak horizontja és területe rendkívül széles körű volt: átfogta az általános nyelvészetet, a kísérleti fonétikát, a magyar nyelvtörténetet, a finnugor nyelvtudományt, az altaji nyelvhasonlítást és a magyar őstörténetet is, de önállóan eljutott a fonéma felfedezéséig, s így egyik előfutára volt a fonológiának. Mindezeket a szakterületeken alapvető, maradandó értékű munkákat alkotott, amelyek a további fejlődést elindították és ösztönözték. Ha egyetemünkön ma mindezeket a szakterületeket önálló tanszékek képviselik, az az Ő tudományos és tanári működésének köszönhető, amely e kutatások fejlődését elindította és megalapozta.

De bármily fontosak és értékesek voltak is tudományos írásai, amelyek — mint a „Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache”, „A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány”, a „Nyelvtörténet és lélektan”, a „Nyelvtörténeti módszertan”, az „Életföldrajz és a magyar őshaza”, a „Jelentés”, hogy csak néhány példát említsek — ma már a szakterület klasszikus műveinek számítanak, mégsem nyújtanak teljes magyarázatot arra a hatásra, amelyet a magyar tudományosságra gyakorolt. Gombocz tudós nagysága titokzatosnak tűnt már kortársai szemében is. Még a mindent racionális szintre leszállító Kornis Gyula is „a helyes kérdéseket ... látó *titokzatos*” ösztönéről beszélt, s nem tagadta, hogy személyiségéből „rendkívüli sugalmazó erő áradt ki”. Eckhardt Sándor számára is Gombocz „varázsos egyéniség” volt. Sokak élményét fogalmazta meg Horváth József, amikor azt írta róla: „Aki egyszer beszélt vele ... sose tudott megszabadulni *egyénsége varázsától*. Nem volt titkolódzó, s mégis titokzatos, mintha egy ismeretlen szekta tagja lett volna ... egy szektáé, mely talán tisztán, szinte elvontan jelképezte az igazit, ... a tudós fajtát, mely csak ritka képviselőjében testesül meg ... ily híven.” A titok-élmény nem hiányzott Sötér István Gombocz-képéből sem: „... élete többé-kevésbé misztérium volt számunkra” — emlékezett rá vissza.

S e titok Gombocz halálával csak nyilvánvalóbbá vált, mindenki igyekezett valahogy megfejteni, s ha a tudós nagyság a maga egészében érthetetlen, felfoghatatlan, titokzatos volt, megkísérelték elemeire bontani. Kornis e titkot Gombocznak „a nagy összefüggéseket rögtön megpillantó fölényes szintetikus elmé”-jében, a lényében uralkodó „hűvös logikai gondolatmenet”-ben, mintaképként ragyogó „fegyelmezett gondolkodás”-ában, előadásmódja „francia eleganciájá”-ban látta. Teleki Pál szinte egész elméletet alkotott Gombocz titkának megértésére: „...a legnagyobb tudós is csak néhány téglát hordhat a tudomány beláthatatlan méretű épületéhez” — mondta —, „de az az ember, aki egyéniség, azaz aki magában egyesíti a tudás vágya és képessége, a kritikai készség és

világos ítélőképesség mellett a jószág és szeretet, a lelki megértés és fennkölt erkölcsi felfogás tulajdonságait, az térben és időben messze túl szaktudósi kvalitásain, fogja szolgálni a tudományosságot és ezen túl a művelődést, sőt az egész emberi tökéletesbülést. Gombocz Zoltán ilyen egyéniség volt a legjavából” — vonta le a következtetést. Eckhardt Gombocz „zseniálisan tiszta ítélőképesség”-ét emelte ki, s a „tudományos etika legnagyobb mesteré”-nek tartotta, majd később így elemezte egyéniségét. „... sa lucidité d’esprit, sa curiosité toujours en éveit et sa prodigieuse mémoire firent de cet homme un véritable phénomène”. Szinnyei József Gombocz tudós nagyságának tényezőit abban látta, hogy „éles ésszel és bámulatós emlékezőtehetséggel” rendelkezett, hogy „olyan rengeteg és széleskörű ismeretkincset gyűjtött, hogy szinte lehetetlen volt”, hogy mint „világos és szabatos stílusú értekező és előadó is elsőrendű volt”, s hogy „kedves egyénisége ... mindenkit elbájolt”. Németh Gyula viszont Gomboczcal kapcsolatban azt szögezte le, hogy „... sem a tervszerűen megszerzett műveltség, sem a nagy tudás és a rendkívüli emlékezőtehetség nem tesz még valakit kiváló tudóssá, a tudósnak elsősorban ítélőképességre van szüksége.” Csak ezáltal válik értékessé Gombocz műveiben „minden adat összegyűjtése, minden adat filológiai megtisztítása, minden adat nyelvtörténeti értékelése.”

Mint látható, Gombocz tudós nagysága kinek-kinek az egyéniségén keresztül tükröződött tudatában, s titkát ki-ki a maga szemiotikai rendszerében igyekezett megfejteni. E tarka, mozaik-szerű képnek mégis vannak közös vonásai. Ha Katona Jenőt Gombocznál „a műveltség szinte kábító sokoldalúsága és mélysége” ragadta meg, s ha csodálta „előadásmódjának kristályos tisztaságát és alapossággal párosult eleganciáját”, akkor erre A. Raun megállapítása, amely szerint Gombocz „előadásai ... utolérhetetlen tartalmi és formai világosságukkal nyerték meg hallgatói tetszését” — mintegy visszhangként felel.

De vannak olyan egyedi meglátások is, amelyek ezt az összképet nagy tudományos, művelődési, társadalmi, történeti távlatokkal kapcsolták össze. Így jelentettek esztétikai élvezetet Sötér számára Gombocz „szinte művészi ökonómiával megépített művei”, amelyek „a szellemi élmény mellett egy művészt, esztétikait is tartalmaznak”. Később ezt az esztétikumot abban látta, hogy Gombocz tanulmányai „leginkább matematikai értekezésekre emlékeztetnek, szabatos szerkezetükkel, szükséztávúságukkal, kristályszerű áttetszőségükkel”. Ugyancsak ő vette észre egyedül, hogy Gombocz „mámort és extázist keresett a tudományban”, hogy „hitt abban, hogy a tudománynak szenvedéllyel kell válnia”. A platóni *erós* felfedezése ez Gombocznál, amely nélkül igazán nagy tudós nem létezhetik.

A művészi tudomány, a tudomány mint művészi élmény már túlmutat a tudósok körén. Gombocz nemcsak az egyetemen csinált „forradalmat”, hanem — mint a Budapesti Hírlap cikkírója megállapította — „a tudomány ... kapcsolatát megeremeltette az eleven étellel” is. De Gombocz titkának megértése szempontjából nem kevésbé fontos Sötérnek az a megjegyzése, hogy „benne is élt a nagy tudósok fausti nyugtalansága”. Ugyanez az élmény tükröződik Kornisnak abban a megjegyzésében, hogy Gombocz „örökös szellemi mozgékonyágban élt”. Horváth József pedig világosan meg is mondta róla, hogy „minden új kutatási területén csak addig időzött, amíg kombinatív-intuitív elméje rá nem lelt a »punctum saliens«-ra”.

Bóka László mondta egyszer, hogy Gomboczot az elért eredmények már nem érdekelték. „Most mit fog csinálni?” — kérdésével mindig már a továbbhaladásra ösztönzött. Szintén Bóka elevenítette fel Gombocz egyéniségének azt a hatását, hogy nagyszerű tudós tulajdonságaival környezetét állandó erőfeszítésre, a színvonal emelésére kényszerítette. Ezt az élményt Horváth József is rögzítette: „akaratlanul is állandó légnyomást tartott fenn környezetében, hatalmas tájékozottságával, emlékezőtehetségével s mindig a lényegre törő sokrateszi módszerével sokunkat zavarba ejtett ... A vele való beszélgetés sokszor idézte fel a »készületlenség« érzését”. Ezek a visszaemlékezések lényeges ponton világítanak be Gombocz tudós nagyságának titkába. Nagy tudós egyénisége a körülötte élő tudós társadalmat sohasem hagyta megnyugodni: mindig továbblépésre, fejlődésre, újabb és újabb erőfeszítésekre, magasabb színvonal elérésére ösztönözte. Csak kevesen

ismerték fel nagyságának e titkát. Keszi Imre írta róla: „Gombocz nem volt szikra, a szikrákat ki-pattantó elektromos potencia volt.” Igen, a körülötte zajló magyar tudományos élet szikráit pattantotta ki, s ezek sorsára vigyázott is.

De még nem zárult le előttünk a Gombocz titka felé vezető út. Katona Jenő írta le Gomboczról, hogy „az igazán európai nivójú tudomány ... szelleme emelte őt magasra a csak napszámos tudóstípus fölé”. S a Budapesti Hírlap cikkírója vette észre, hogy Gombocz „döntő súlyát az adta meg, hogy szakmáját egyetlen irányban sem zárta le, sőt minden irányban kapcsolódásra teremtett lehetőséget”. Így formálhatta azt a fontos ideát, „a virtuális univerzitását ... azét az alakuló világét, amelynek alapja ...” éppen Ő maga volt — egészíthetjük ki Keszi Imre megjegyzésével.

Álljunk meg itt ezen a ponton. A magyar tudományos élet csak a kiegyezés után indulhatott igazán fejlődésnek, de az európai színvonalat még a század végére is nehezen érte el. Eötvös Loránd törekvései és az Eötvös Collegium tudmánypolitikai koncepciója éppen arra irányult, hogy a magyar tudományt európai szintre emelje s bekapcsolja a nemzetközi tudományos kutatás vérkeringésébe. Gombocz mint az Eötvös Collegium első évfolyamának növendéke, majd tanára, végül igazgatója kivételes képességeivel egész életében magas szinten oldotta meg ezt a feladatot. Az, hogy ma a társadalomtudományok Magyarországon bizonyos területeken világszínvonalon állnak, az Ő egyénisége és működése nélkül aligha lett volna elérhető. A tudós nagyság itt a képességeivel és a lehetőségekkel élni tudó nagy egyéniségnek a magas színvonalú tudomány, a közművelődés, a nemzeti tudat és a társadalmi haladás iránti elkötelezettségében mutatkozott meg. Így Gombocz Zoltán tudományos munkásságának értéke és széles horizontja, gondolkodásának kristálytisza logikája, tudós szemléletének mélysége és európaisága, valamint tanári személyisége ma is mintaképpül szolgálhat egyetemünk tanárainak és hallgatóinak.

HARMATTA JÁNOS